

‘WE KUNNEN NIET ZONDER DE EUROPESE UNIE’

Hoogleraar, wetgevingsjurist, advocaat-generaal en procureur-generaal: Arthur Hartkamp combineerde in zijn carrière wetenschap en praktijk. Onlangs is de autoriteit op het gebied van het contractenrecht benoemd tot lid van de prestigieuze Academia Europaea. Gesprek met een veelzijdig man, over de Europese Unie, de redenen dat hij vertrok als PG bij de Hoge Raad en over de Raad voor de rechtspraak. “Dat vind ik een onding.”

DOOR MIEK SMILDE FOTO'S CHANTAL ARIËNS

Arthur Hartkamp is hoogleraar Europees privaatrecht in Nijmegen en werd afgelopen najaar benoemd tot lid van de prestigieuze Academia Europaea, een select gezelschap wetenschappers dat zich buigt over alle vragen die raken aan de Europese identiteit en de toekomst van het oude continent. Als een van de zestig juristen van de Academie houdt Hartkamp zich met name bezig met de ontwikkeling van het Europese recht. In Nederland onderzoekt hij op welke manier het Europese recht de nationale wetgeving beïnvloedt en welke overeenkomsten en verschillen er bestaan tussen de diverse Europese rechtsstelsels.

Hartkamp ontvangt in zijn ruime en in alle opzichten zeer Haagse appartement: empire kaarsenhouders aan weerszijden van een grote spiegel boven de haard, kunst aan de wanden, boeken tot aan het plafond. Twee grote houtsnijwerken die doen denken aan een tempelversiering herinneren vaag aan Nederlands-Indië, aan de schrijver Louis Couperus en diens *Stille Kracht*. Het is de invloed van Hartkamps echtgenote Ebeltje Hartkamp-Jonxis die kunst- en cultuurgeschiedenis van Zuid- en Zuidoost Azië studeerde en jarenlang conservator textiel bij het Rijksmuseum was. Tegen die kleurrijke achtergrond steekt de indrukwekkende carrière van Arthur Hartkamp nogal degelijk af. Rechten gestudeerd in Amsterdam, cum laude gepromoveerd in het Romeinse recht, een jaar in Rome gestudeerd, hoogleraar geworden,

als wetgevingsjurist ruim vijftien jaar betrokken bij de totstandkoming van het Nieuw Burgerlijk Wetboek, ondertussen advocaat-generaal bij de Hoge Raad geworden, later procureur-generaal, en ten slotte weer hoogleraar in het Europese privaatrecht. “Ach ja,” relativeert de professor zijn loopbaan. “Ik heb altijd gezegd: als je hard werkt, ben je vrij.”

JONG RECHTSSYSTEEM

Het is nog steeds niet gelukt om één overkoepelend Europees privaatrecht te formuleren. Waarom is dat zo moeilijk?

“Het Europese recht is een heel jong rechtssysteem, zo’n vijftig jaar oud. Iedereen klaagt wel dat er zoveel Europese regels zijn, maar een compleet rechtssysteem is het nog in de verste verte niet. Het Europese Hof van Justitie is volop bezig om algemene beginselen van Unierecht te ontwikkelen, zoals het beginsel van rechtszekerheid, van gelijkheid en dat je niet mag profiteren van ongerechtvaardigde verrijking bijvoorbeeld. Daarnaast moet het Charter van de Grondrechten over het hele Europese recht worden uitgespreid. Die interactie tussen algemene beginselen, ongeschreven recht en geschreven bepalingen van het Europese recht is ingewikkeld. Ik ben sinds 1980 betrokken geweest bij de Commission on European Contract Law die inmiddels zo’n tweehonderd zogeheten *principles* heeft geformuleerd. Ook dat zijn deels heel algemene uitgangspunten zoals de vrijheid

‘IEDEREEN
KLAAGT DAT ER
ZOVEEL EUROPESE
REGELS ZIJN,
MAAR EEN
COMPLEET
RECHTSSYSTEEM
IS HET NOG LANG
NIET’

die partijen in beginsel hebben om hun contract in te vullen op de manier waarop zij dat willen. Elk rechtssysteem begint met de ontwikkeling van dit soort algemeenheden. Pas daarna kunnen de details worden ingevuld."

Wat zijn de grootste nu nog bestaande verschillen tussen de diverse rechtsstelsels in Europa?

"Engeland heeft geen geschreven rechtstraditie en is in veel opzichten liberaler. Ons uitgangspunt is dat je op het moment dat je een contract sluit te goeder trouw moet handelen. Britten vinden dat onacceptabel. In Engeland gaat men er namelijk van uit dat contractpartners tegenstanders zijn die exclusief voor hun eigen belangen mogen opkomen. Terwijl wij vinden dat je rekening moet houden met elkaars redelijke belangen en je wederpartij moet inlichten over zaken die voor haar van belang zijn. In Engeland zeggen ze: *caveat emptor*, de koper moet maar opletten. Wij zijn meer van de gerechtvaardigde belangen van partijen in het economische verkeer.

"Kijken we naar de continentale stelsels dan zijn de verschillen tussen Frankrijk en Duitsland groot. Als je bijvoorbeeld buiten een contractuele verhouding iemand schade toebrengt, ben je in Frankrijk en Nederland vaak gehouden tot het betalen van een schadevergoeding, ook voor zuiver economische schade. Duitsers doen daar moeilijker over en in die zin staan ze dicht bij de Britten. Het hele onrechtmatigedaadsrecht is in Duitsland strikter dan het onze. Wij kennen bijvoorbeeld de risicoaansprakelijkheid van een werkgever voor zijn werknemers; in Duitsland moet sprake zijn van enige mate van schuld. Duitsers hebben weer een genuanceerder verrijksrecht dan wij. In het goederenrecht zijn er ook verschillen. Wij zeggen: als de koop nietig is, is de daarop gebaseerde overdracht nietig. In Duitsland is dat niet zo. Niet dat je dan het goed mag houden, maar dat wordt afgewikkeld via het verrijksrecht. De uitkomst van de zaak is dezelfde, maar de weg ernaar toe is anders. Dat is eigenlijk over de hele linie het geval in Europa: het resultaat is dikwijls hetzelfde, maar de manier waarop men er komt, verschilt nogal. Toch zullen we deze systemen op den duur moeten integreren."

En dat zegt u op een moment dat het voortbestaan van de Europese Unie allermist zeker is.

"Ach, weet u? Ik heb lang aan het NBW gewerkt en telkens zeiden mensen tegen me: 'Het gaat niet door'. Ik ben doorgeslagen, heb er dikke boeken over geschreven en in 1992 is het ingevoerd. Zo is het met de EU ook; er wordt veel over

WIE IS ARTHUR HARTKAMP?

Arthur Severijn Hartkamp (1945) studeerde rechten in Amsterdam, promoveerde in 1971 cum laude op *Der Zwang im römischen Privatrecht* en werkte vanaf 1974 op het ministerie van Justitie als wetgevingsjurist aan het Nieuw Burgerlijk Wetboek. In 1986 werd hij advocaat-generaal bij de Hoge Raad en in 1991 werd hij daarnaast hoogleraar in Utrecht. Tussen 2001 en 2006 was hij procureur-generaal bij de Hoge Raad. Daarna werd Hartkamp hoogleraar Europees privaatrecht in Nijmegen. Sinds dit jaar is hij lid van de Academia Europaea, een gerenomeerd wetenschappelijk instituut voor Europese wetenschappers. Arthur Hartkamp is getrouwd, heeft twee dochters en vier kleinkinderen.

geklaagd, maar we kunnen er niet zonder. De kritiek op Europa spitst zich toe op de politieke integratie, niet op de economische. Iedereen wil vrijhandel in Europa en dat is de kern van de Europese regelgeving. Al die regels waarop iedereen zo afgeeft, bijvoorbeeld regels over de fabricage van speelgoed, zijn nodig om te voorkomen dat via een omweg landen toch weer hun eigen belangen gaan beschermen door het stellen van productregels en daarmee de Europese markt frustreren. Juist dat soort regels, waaraan onder andere de Britten zo'n hekel zeggen te hebben, zijn vanuit het oogpunt van de douane-unie hard nodig.

"Het kruispunt zijn de banken. Banken bepalen de economie en als we die vrijlaten, is de economie vogelvrij. Banken kunnen de economie stimuleren, maar ook ruïneren – we zijn er allemaal getuige van geweest. Er zal dus een zekere vorm van controle moeten komen en dat is waar de politieke en de economische realiteit elkaar raken. Dat is nu aan de hand. Niemand wil van de EU af, men wil hoogstens af van bepaalde politieke implicaties die er steeds meer in sluipen."

**"WERKEN IS
HEERLIJK. ZELFS
ALS JE JE NIET
ZO GOED VOELT,
IS NIETS ZO
PRETTIG ALS HET
SCHRIJVEN VAN
EEN VONNIS OF
CONCLUSIE"**

ITALIAANSE TOESTANDEN

Maakt u zich zorgen over de manier waarop politici Europa momenteel bekritisieren?

"Wat ik achtereenvolgende regeringen bijzonder kwalijk neem, is dat ze niet duidelijk aan het volk uitleggen dat we de EU helemaal niet kunnen missen. Wij kunnen economisch niet floreren zonder export en zonder douane-unie. Iedereen weet dat eigenlijk ook wel."

Geert Wilders en Marine le Pen weten dat ook.

"Ja, natuurlijk. Burgers begrijpen ook prima dat ze alleen maar in Spanje kunnen overwinteren dankzij de EU, omdat ze het recht hebben om daar te wonen en te werken. Maar ze klagen vervolgens over de mensen die hier komen wonen en werken. Dat zijn arme sloebers die ons inkomen wegnemen, zegt men dan. Ik vind het ook erg als mensen hun baan verliezen, omdat er anderen zijn die goedkoper hun arbeid aanbieden, maar aan de andere kant, als je het niet doet en je die economische prikkel om competitief te blijven niet hebt, is je nationale economie in gevaar. Dan krijg je Italiaanse toestanden. Italië heeft een gigantische nationale schuld en dat komt mede door de achterhaalde economische structuren die men steeds maar niet kan moderniseren."

Wat alleen maar meer pleit voor een economisch en juridisch transparant en controleerbaar Europees systeem.

"Juist. Ondoorzichtige rechtssystemen, cliëntelisme, het niet betalen van belastingen, kijk naar Italië, Griekenland, Spanje... niemand weet hoe arm of welvarend die landen eigenlijk zijn, omdat een flink deel van het economische verkeer zich onttrekt aan het zicht. Dan kun je als land op den duur niet functioneren in een verband als de EU."

HOMERUS

U bent geboren in 1945, het jaar waarin Europa zichzelf opnieuw moest uitvinden. Uit wat voor een soort milieu komt u?

"Mijn vader was advocaat in Amsterdam en een verwoed verzamelaar van fotografie. Op een zeker ogenblik had hij 60.000 foto's en 5000 fotoboeken, de grootste privéverzameling van Nederland. Hij heeft die collectie van de hand gedaan aan de Staat en zij vormt de basis van de collectie fotografie van het Rijksmuseum. Toen begon hij opnieuw met het verzamelen van foto's, dit keer alleen foto's van moderne fotografen en hij concentreerde zich op vrouwen en bij voorkeur naakt. 'Je moet kiezen, anders is het niet te overzien', zei hij. Die collectie is overigens niet afgekomen, voor zover je zo'n collectie ooit als voltooid kunt

beschouwen. Zijn vrouw heeft de collectie geërfd."

Zijn vrouw niet zijnde uw moeder.

"Nee. Zijn derde vrouw. De tweede is overleden en bij mijn moeder was hij al weg toen ik vier jaar oud was. Mijn moeder had voor de oorlog Duits gestudeerd, maar dat was gezien de geschiedenis niet heel handig, dus ging ze werken op kantoor. Wij werden ondergebracht bij oma, want mijn moeder wilde in haar werk, net als ik, een compleet overzicht hebben. Binnen een paar jaar had ze alles geleerd, boekhouden, handelsrekenen, correspondentie in zes talen. Ze heeft haar hele leven in haar eentje kleine kantoororganisaties gerund, als laatste bij uitgeverij Polak & Van Gennep. Ons kinderen werd niet gevraagd wat we ervan vonden, het gebeurde gewoon. Dat vind ik leuk aan kinderen, die beschouwen de dingen zoals ze gebeuren als normaal. Tegenwoordig is het ondenkbaar dat je een kind van vier zonder uitleg weghaalt bij zijn moeder, maar in die tijd waren we totaal onwetend. En mijn oma hielp daaraan mee, want die was erg christelijk en stuurde ons naar een christelijke school in Amsterdam-Zuid waar wij niet veel leerden van wat er in het maatschappelijk leven te koop was. Mijn broer kende al heel snel de Bijbel uit z'n hoofd. Ik niet. Ik vond dat boek toen al niet prettig."

Terwijl het als wetstekst best interessant is.

"Ja, maar ik houd niet van het geloof dat er achter zit. Ik heb *Homerus* altijd interessanter gevonden dan de Bijbel. Hoewel in *Homerus* ook wel wat geloof zit. Maar dat was toen al gedeeltelijk scherts. Ik heb nooit van geloof gehouden. Ik kom veel in Italië, het is prachtig, die kerken... Maar ik zie in het geloof altijd primair een machtsstructuur. Al die paters en dominees die zeggen dat je dit niet mag doen en dat juist wel moet doen... En de wijze waarop religies de mensen tegen elkaar opzetten..."

SONNETTEN

U ziet niet de troost.

"Nee, die heb ik nooit gevoeld. Ik heb troost gevonden in mooie poëzie. En in het Grieks en Latijn."

Hebt u ooit troost gevonden in het recht?

"Ik heb troost gevonden in werken, want werken is heerlijk. Zelfs als je je niet zo goed voelt, is niets zo prettig als het schrijven van een vonnis of vroeger een conclusie. Een artikel schrijven kan verschrikkelijk zijn als je niet lekker in je vel zit, want dan waaieren je gedachten alle kanten uit, maar een vonnis is geweldig: je gaat zitten en je wordt geab-

sorbeerd. Ik schrijf nog steeds arbitrale vonnissen. En af en toe een gedicht en dan het liefst een sonnet. Ook dan moet je je aan een vaste vorm houden en moet je ergens naar toe werken. Ik houd verder veel van vertalen; momenteel ben ik bezig met een Italiaanse dichter die me intrigeert.”

Namelijk...

“Giuseppe Gioachino Belli, een ongewoon vruchtbare dichter die leefde aan het begin van de negentiende eeuw in Rome. Hij was getrouwd met een adellijke dame, maar kwam zelf uit het volk en schreef in het Romanesco, het Romeinse dialect, over hun leven: armoede, onderdrukking, het achterlijke Pauselijke bewind, maar ook vrolijkheid, dansen, seks. Belli heeft 2279 sonnetten in het Romanesco geschreven, soms schreef hij er wel tien op een dag! Die ben ik nu aan het vertalen, niet in het plat Amsterdams of zo, in gewoon Nederlands, maar door de woordkeuze probeer ik wel dat volkse te behouden. En dat alles in de vorm van het sonnet natuurlijk, metrisch en op rijm. Als ik daarmee bezig ben, ben ik helemaal gelukkig.”

Van Arthur Docters van Leeuwen is onlangs een gedichtenbundel verschenen. Hebt u wel eens iets gepubliceerd anders dan uw juridische geschriften?

“Nou, niet serieus. Ik heb vroeger sonnetten geschreven over het recht, over het leven aan de juridische faculteit, over wetsartikelen van het Nieuw BW en toen ik bij de Hoge Raad werkte schreef ik sonnetten over sommige arresten. En ik maakte sonnetten over bekende collega's zoals Jan Leijten of mijn voorganger Theo ten Kate. Het is heel leuk om te proberen iemand in één sonnet te kenschetsen. Maar nee, ze zijn op enkele na niet gepubliceerd. Ik voel me nog veel te jong om poëzie te publiceren. Of ik heb te veel gêne, dat kan ook. Ik heb wel vertalingen gepubliceerd, zoals van de Homerische Hymnen.”

TOTAALERVARING

U houdt van structuur, van het overzicht dat uw moeder ook wilde hebben. Bent u daarom rechten gaan studeren?

“Ik wilde oude talen studeren, maar mijn vader waarschuwde mij, terecht denk ik, dat ik dan voor de klas zou komen te staan. Op zijn advies heb ik toen rechten gestudeerd in Amsterdam. Het was een goed advies.”

U bent hoogleraar geweest, wetgevingsjurist, advocaat-generaal, procureur-generaal... welke baan was u het dierbaarst?

“Ik denk wetgeving. Een wet maken is zo mooi, zeker in het privaatrecht. Je moet veel van het recht weten, maar ook van de praktijk, je moet toelichtingen schrijven waaruit blijkt dat je alles ook snapt, de wet moet kloppen... als totaal-ervaring vond ik dat het mooist, hoewel je ook veel gezeur aan je hoofd hebt. Lobbygroepen, Kamerleden die telkens óf weer wat anders willen óf weer meer van hetzelfde. Het leven op een ministerie is ook niet altijd even vrolijk, maar het werk was prachtig. Net als het schrijven van commentaren op de wet.”

U verliet de HR in 2006 en velen vroegen zich af waarom. Destijds wilde u zich daarover niet laten interviewen.

“Er waren twee redenen om bij de Hoge Raad weg te gaan: ik had twintig jaar conclusies geschreven, duizend of meer, en dan wil het wel eens wat minder interessant worden. Daarnaast had ik een ambtelijke functie als PG en die vond ik niet prettig. Als advocaat-generaal kun je in vrijheid schrijven, maar als PG ben je voorzitter van een gezelschap. Samen met de president stuur je de organisatie aan, maar die samenwerking is niet makkelijk. Presidenten van de Hoge Raad zijn eigenlijk nooit makkelijk. Sommige PG's trouwens ook niet... Ik was gelukkig heel makkelijk.”

Gaat er nu iemand lachen als ik dit opschrijf?

“Schrijf het rustig op. Weet u, ik heb nooit de behoefte gehad de baas over iemand te spelen. Maar ik heb minstens even sterk de behoefte dat niet iemand anders de baas over mij speelt. Dat was bij de Hoge Raad lastig, want presidenten van de Hoge Raad hebben de neiging zichzelf belangrijk te vinden – en dat zijn ze ook. Een groot gevaar in het bedrijfsleven, de politiek en ook de rechtspraak is dat wie te hoog in de organisatie zit, niet meer wordt tegengesproken. Mijn voorganger Ten Kate hield mij voor dat de enige die een president van de Hoge Raad tegenspreekt de procureur-generaal bij de Hoge Raad is. Daarbij kwam dat rechters zich niet laten besturen, waar ze helemaal gelijk in hebben. Maar het ministerie denkt dat dat wel moet gebeuren. Het ministerie van Justitie houdt niet van rechters. Het beschouwt de rechterlijke macht als een onafhankelijke 'buitendienst' en dat is iets waaraan een minister een hekel heeft. Dat heeft me verdriet gedaan. Die hele Raad voor de rechtspraak, ik vind het een onding en het is helemaal uit de hand gelopen. Toen ik in 2001 begon als PG waarschuwde ik dat er te weinig werd gelet op de kwaliteit van de rechtspraak. Het enige waarop werd gelet, onder

invloed van het ministerie, waren de cijfers. Dat gaat fout. En als de voorzitter van de Raad voor de rechtspraak zich dan ook nog als baas van de rechters gaat gedragen, loopt het helemaal mis. De interactie tussen de Hoge Raad, het ministerie en de Raad voor de rechtspraak vond ik lastig. En dan heb je nog andere organisaties, zoals de Raad van State. Ik heb het altijd moeizaam gevonden om met elkaar om te gaan, omdat het in wezen nooit om echte interactie gaat. Iedereen heeft zijn eigen bevoegdheden en wijkt daar geen millimeter van af. Dus wat je doet is beleefdheidsgesprekken voeren en het lukt haast niet om echt wat te bereiken. Dat stropelige ambtelijke leven begon me te veel tegen te staan.”

BEGINSELEN

Wat zijn voor u de belangrijkste eigenschappen van een goed jurist?

“Ulpianus zei het al: Iuris praecepta sunt haec (dit zijn de voorschriften van het recht): honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere. Leef oprecht, schaad een ander niet en geef ieder het zijne. Dat is het wezen van een jurist, misschien zelfs van elk mens. Maar een jurist in het bijzonder moet dit altijd in de gaten houden en deze beginselen hoog houden in de omgeving waar hij werkt.”

Hebt u zichzelf altijd aan deze beginselen gehouden?

“Als jurist in ieder geval wel.” ■

“PRESIDENTEN VAN DE HOGE RAAD ZIJN EIGENLIJK NOOIT MAKKELIJK. SOMMIGE PG'S TROUWENS OOK NIET...”

(advertentie)

Bernard Poelman + *Bernard Poelman* + *Bernard Poelman* + *Bernard Poelman* + *Bernard Poelman*
Handgemaakte kwaliteits toga's sinds 1937

Bernard Poelman, dé togamaker van juridisch Nederland.
Een toga van Poelman wordt gemaakt met zorg, en oog voor detail in ons eigen atelier. Wij werken met lichtgewicht wollen stoffen, ademend, comfortabel en duurzaam. Bel voor een afspraak en kom naar ons atelier om de persoonlijke behandeling te ervaren.

Bernard Poelman, Lange Poten 19, 2511 CM Den Haag, Telefoon 070 346 1742, info@bernard-poelman.nl